

Сергій Побожій

АРХІТЕКТУРНІ ПАМ'ЯТКИ СУМЩИНИ

Так називалася мистецька виставка, яка відбулася у Сумському художньому музеї восени 1993 року. Вона стала неординарною подією на Сумщині.

Справа в тому, що ця виставка – попередній підсумок мистецького проекту, започаткованого обласним науково-методичним центром народної творчості при підтримці Сумського художнього музею та секції пам'яток мистецтва обласної організації Товариства охорони пам'ятників історії та культури. В основі його – документація архітектурних пам'яток нашого краю. Проект водночас став складовою частиною програми, концепція якої охоплювала систематичне вивчення мистецького життя на Сумщині взагалі. Сюди повинно було входити також і складання бібліографії з подібної тематики і теоретичне дослідження аспектів даної проблеми. Друком вже вийшли бібліографічні покажчики «Федір Ернст», «Г. Нарбут в екслібрисі», видано матеріали і тези науково-теоретичних конференцій «Шевченко і Сумщина», «С. А. Таранушенко та проблеми вивчення українського мистецтва XVIII–XIX століть», «Музейна колекція та художнє життя Сумщини: проблеми і перспективи вивчення», «Північне Лівобережжя та його культура XVIII – початку XX століття». Ці збірники наукових праць — документи проведених однойменних наукових конференцій, матеріали яких в тій чи іншій мірі висвітлювали проблеми мистецького життя на Сумщині. Але це були суто теоретичні заходи, семінари ж повинні були доповнювати їх з практичного боку. Вперше ця ідея була обговорена у Сумах 1989 року, де керівник проекту Олексій Кузьменко окреслив перед митцями ті завдання, які повинні бути виконані у ході його проведення. Потім відбулися власне і самі семінари: у Путивлі (1990), Глухові (1991), Тростянці (1992), Ромнах (1993). Роботи художників, виконані в цих містах, і склали основу виставки «Архітектурні пам'ятки Сумщини». В той же час експозиція

суттєво була доповнена творами українських митців Петра Левченка, Никанора Онацького, Костянтина Власовського, імена і творчість яких тісно пов'язані з нашим краєм. Вперше, наприклад, експонувалася невеличка робота Петра Левченка, на якій зображено Путивльський Мовчанський монастир. Цікава архітектурна пам'ятка, що є прикладом синтезу української та російської архітектур (де, проте, не губляться власне національні риси), набуває в цій роботі ліричних, навіть якихось інтимних рис. В експозиції вміщено також замальовки олівцем та аквареллю першого директора Сумського музею Никанора Онацького, зроблені ним в 1915 та пізніших роках. Документальні замальовки «Вільшанка. Садиба Кублицького», «Огорожа Охтирського монастиря», «Каплиця» набувають зараз непересічного значення, адже більшість цих архітектурних будівель знищені, залишилися тільки ці малюнки, немає навіть фотографій... Така ж доля спіткала садибу Лінтварьових у Вільшанці, родинний склеп Корсакових у Славгороді.

Малюнок олівцем руїн у Хотіні, звичайно, не може передати тієї краси, яка раніше була там. Та залишилися, на щастя, описи тих місць, які належать перу мистецтвознавця та архітектора Георгія Лукомського. Автор прекрасного дослідження «Старинные усадьбы Харьковской губернии» писав про Хотінь: «Хотень, одна из примечательнейших усадеб всей России, расположена в очень живописной местности. Уже по дороге из соседнего имения Писаревки, подымаясь в гору, вдоль обширной, изумрудной травой поросшей долины, можно любоваться открывающимся видом».

Після вивчення садиби у Хотіні, він приходить взагалі до висновку про те, що вона має «право занять первое место между лучшими усадьбами южной России – Качановкою, Батурином, Сокиринцами, Диканькою...»

Увага Никанора Онацького до садибної архітектури не була випадковою. Займаючись формуванням музею в Сумах, він доклав багато зусиль для того, щоб врятувати пам'ятки мистецтва, більшість з яких мала величезну мистецьку цінність. Це торкалося в першу чергу творів образотворчого

мистецтва, але зустрічалось багато і меблів, велика збірка яких зберігалася у Хотіні. До речі, дещо з хотінських меблів зберігається зараз в Лебединському художньому музеї. Никанор Онацький врятував також надгробний пам'ятник княгині Варвари Олексіївни Корсакової, дочки генерал-майора О. Корсакова, який володів один час садибою у Славгороді. Мармурова плита з барельєфом також експонувалася на виставці (зберігається зараз у фондах художнього музею).

В контексті проекту та виставки важливим виявляється і те, що дослідження пам'яток архітектури на Сумщині займалися відомі українські мистецтвознавці – Стефан Таранушенко, Федір Ернст і Микола Макаренко. Влітку 1918 року в Лебедині Таранушенко знайомив слухачів Українських курсів з історією мистецтв на матеріалі влаштованої ним виставки. У лебединській газеті «Земские известия» від 3 серпня 1918 року читаємо: «На лекціях Таранушенка по изучению искусств Украины курсанты посещают старинные церкви города, рассматривают старинную живопись и архитектуру храмов, чертят планы Церквей».

На довгі роки не тільки дослідження, але й навіть цікавість до церковної архітектури викликала невдоволення нової влади. Тому і не дивно, що маємо тут небагато надбань за багато років, а дослідження, наприклад, Таранушенка про Покровський храм у Харкові до сьогоднішнього дня є зразковою працею для нинішніх науковців.

Не меншого значення мала і практична діяльність вчених на пам'яткоохоронній ниві, в той час, коли гинули не тільки архітектурні пам'ятки, але й мистецькі твори, колекції. Перебуваючи на посаді київського крайового інспектора, Федір Ернст опікувався Глухівським та Конотопським округами, які знаходяться зараз у межах сучасної Сумщини. Відоме піклування Ф. Ернста долею Путивльського Мовчанського монастиря, руйнування якого, на його думку, можна було запобігти, віддавши монастир «... до користування релігійної громади з умовою ремонту та догляду згідно вказівкам інспектури». Але на той час думки Ф. Ернста вважалися мало не

крамольними і мали для нього певні негативні наслідки. Не було винятком і звертання митців пензля до церковної архітектури, хоча, звичайно, ситуація тут була більш позитивною.

Більшість з творів, представлених в експозиції, виконано в реалістичній манері. І це зрозуміло. Адже перше бажання митця відобразити пам'ятку саме архітектури, передати архітектурні форми. До таких треба віднести архітектурний пейзаж Валентина Куца, Миколи Литвина, Миколи Маринича, Миколи Панасенка, Івана Гапоченка, Віктора Сигулі, Катерини Бабко.

В роботах Бориса Данченка, Володимира Ратнера, Івана Шаповала архітектура виступає як своєрідний камертон душевного настрою митця. Надзвичайно цікавий експеримент втілено сумським художником Іваном Шаповалом у творі «Золоті бані» (з фондів музею). Він поєднав конкретний сумський двір старого кварталу з фантазією на тему церковної архітектури. Лірико-поетичне трактування буденного мотиву притаманне графічним аркушам Валентина Титарєва «Зимовий пейзаж», «Суми. Старі квартали».

Розкутість кольору притаманна живописним творам Олександра Яловенка. На перший погляд одноманітний зелений колір, який часто зустрічається в його творах, при уважному розгляді має дуже велику гамму відтінків, гармонійно поєднаних між собою. Одним з досягнень художника є також і те, що він відчуває українську архітектуру, її дух, що помітно на глухівських творах. Емоційні пейзажі Павла Слюсаренка з насиченим кольором, незвичною точкою бачення («Місячна ніч»), вкотре підтверджують майстерність цього митця, його високу художню культуру. Скупі і водночас вишукані поєднання фарб вирізняють твори Михайла Юденкова. А одна з його робіт («Садиба Лінтварьових») цікава з точки зору відтворення пам'ятки цивільної архітектури, якій приділено на виставці дуже мало місця.

Головне місце на полотнах приділили автори одній з найцікавіших споруд не тільки на Сумщині, але й взагалі в Україні – Круглому двору у Тростянці. Більше власне немає зображень цивільної архітектури, хоча зразки її збереглися в містах дуже добре, особливо кінця XIX – початку XX

століття. Крім роботи Михайла Юденкова, не бачимо зображення садибної архітектури, залишки якої подекуди збереглися у нашому краї. Все це наштовхує на думку про запровадження теоретичних занять, на яких висвітлювалися б питання з історії архітектури Сумщини.

Композиційні новації у баченні церковної архітектури запропонували Олена Побожій, Сергій Сергеев, Іван Волчек. Деякі з авторів (Микола Бондаренко, Володимир Борошнев) спробували графічними засобами відтворити знищені храми Сумщини. Така спроба вже перетинається з науково-дослідницькою роботою, бо митцеві треба уявляти насамперед первісний вигляд архітектурної споруди. Особливо копітка робота чекає тих, хто буде реставрувати знищені храми Конотопа, адже уціліло всього дві церкви, а до революції їх було більше двадцяти. Конотопський митець Володимир Борошнев створив цілу серію робіт подібної тематики, дві з них експонуються на виставці.

Гадаю, справжнім відкриттям на виставці для глядачів були твори лебединського художника Віктора Корнієнка. Церкви Лебедина на його полотнах ніби виткані з кольорового мережива, вказуючи на духовну сутність цих будівель. Безпосередністю сприйняття мотиву і щирістю відзначаються твори Михайла Пасилєнка. Ретельна проробка архітектурної форми, дбайливе ставлення до кольору характерне для акварелей роменського художника Олексія Северина.

Виставка підняла також і цілий ряд проблем, вирішення яких – нагальна потреба нашого часу. І головна з них – потреба у більш глибоких дослідженнях з місцевого краєзнавства, прогалина в яких істотно відчувалася при підготовці експозиції. Брак літератури з цих питань відчули на собі не тільки мистецтвознавці, але й художники. Друга проблема пов'язується нами насамперед з малою кількістю творів подібної тематики у фондах обласного художнього музею.

Виявилася цікава річ (гадаю, що подібне характерне й для інших музеїв), – чимала кількість творів репрезентує архітектуру Києва або Львова, а творів,

де була б відображена місцева архітектура, обмаль. Ситуація дещо змінилася на краще після закінчення виставки, коли обласний художній музей придбав цілий ряд робіт, заповнивши таким чином суттєву прогалину у своїй колекції. Але й після цього експонати не втратили своєї цінності та пізнавальності, потрапивши до Роменського, Конотопського краєзнавчого та Лебединського художнього музеїв. Думається, що подібна акція, крім суто естетичних завдань, несе в собі великий заряд духовності. Крім того – це величезний матеріал для виховної роботи з учнями шкіл, студентами вузів. Виставка – взірць, своєрідна хрестоматія з української архітектури XVII–XX століть. Вона ще раз показала красу витвору людських рук у вигляді архітектурних пам'яток, більшість з яких, на жаль, знищено. Зберегти залишки цієї краси покликані не тільки художники і мистецтвознавці, а й ті, кому небайдужа доля свого краю, України.